

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگیری از زنده کاری

سید مهدی زرگری

مدرس دانشگاه و کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

سرشناسه: زرگری، سید مهدی، ۱۳۶۱

عنوان و نام پدیدآور: پیشگیری از بزهکاری / سید مهدی زرگری

مشخصات ناشر: تهران: نگاه بینه، ۱۳۹۰

مشخصات ظاهری: ۲۵۶ ص.

شابک: ۵۰۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۴-۰۸-۴

وضعیت فهرست نویسی: بر اساس اطلاعات فیا.

موضوع: جرم و جنایت -- پیشگیری

موضوع: بزهکاری، تحلیل

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ب۹ ۴۳۱/۴ HVV

رده‌بندی دیویی: ۳۶۴/۴

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۴۲۲۴۰

مؤسسه فرهنگی انتشاراتی نگاه بینه

میدان انقلاب- خیابان ۱۲ فروردین- پلاک ۲۵۵- طبقه دوم- واحد ۴

تلفن: ۶۶۲۹۲۹۴۳-۶۶۲۱۳۲۵۵

«پیشگیری از بزهکاری»

مؤلف: سید مهدی زرگری

حروفچینی و صفحه‌آرایی: واحد فنی مؤسسه نگاه بینه

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: فرانقش

چاپ: اول ۱۳۹۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۲۴-۰۸-۴

قیمت: ۵۰۰۰ تومان

«علام اختصاری»

ق.ا	قانون اساسی
ق.م	قانون مدنی
ق.آ.د.ک	قانون آیین دادرسی کیفری
ق.م.ا	قانون مجازات اسلامی
ق.م.ع	قانون مجازات عمومی
ق.ص.ج	قانون صدور چک
م	ماده
ر.ک	رجوع کنید
ج	جلد
صص	صفحات
ص	صفحه
ش	شماره
نک	نگاه کنید
زن	زیرنویس

فهرست مطالب

۱۱	 مقدمه
۱۳	 پیشگفتار

فصل نخست: مفاهیم و کلیات

۲۲	 گفتار نخست: تبیین جرم، مجرم و سیاست پیشگیرانه از جرم
۲۲	 مبحث نخست: تعاریف و اشکال جرایم
۲۲	 بند اول: تعریف جرم
۲۳	 بند دوم: تعریف مجرم
۲۳	 الف) از نظر حقوقدانان
۲۳	 ب) از نظر جرم‌شناسان
۲۴	 بند سوم: تعریف اصلاح مجرم
۲۵	 بند چهارم: اشکال جرایم
۲۵	 الف) جرایم بدوی
۲۵	 ب) جرایم سود جویی
۲۵	 ج) جرایم شبه قضایی
۲۵	 د) جرایم سازمان یافته تشکیلاتی
۲۶	 مبحث دوم: کلیاتی در باب جرم‌شناسی
۲۶	 بند اول: ویژگی‌های جرم‌شناسی
۲۷	 بند دوم: جرم‌شناسی نظری
۲۸	 بند سوم: جرم‌شناسی کاربردی
۳۱	 بند چهارم: مهجوریت جرم‌شناسی
۳۱	 گفتار دوم - عوامل جرم‌زا و بازدارنده از جرم
۳۱	 مبحث اول: عوامل جرم‌زا
۳۲	 بند اول: عوامل فردی یا درونی
۳۳	 الف) عوامل فردی غیرارادی
۳۳	 ب) عوامل فردی ارادی
۳۳	 بند دوم: عوامل اجتماعی یا بیرونی
۳۴	 الف) انواع عوامل اجتماعی مؤثر در جرم
۳۷	 بند سوم: عوامل فرهنگی
۳۷	 الف) وسایل ارتباط جمعی

۳۹	ب) سایر محیط‌های فرهنگی.....
۳۹	بند چهارم: عوامل اقتصادی و سیاسی.....
۴۰	بند پنجم: عوامل جغرافیایی.....
۴۱	مبحث دوم: عوامل بازدارنده از وقوع جرم.....
۴۲	بند اول: عوامل بازدارنده جرم از منظر حقوق جزا.....
۴۴	بند دوم: عوامل بازدارنده جرم از منظر جرم‌شناسی.....
۴۴	الف) نقش اراده.....
۴۵	ب) موارد دیگر بازدارندگی.....

فصل دوم: تبیین سیاست جنایی پیشگیرانه

۴۸	گفتار اول: تاریخچه و مفهوم پیشگیری از جرم.....
۴۹	مبحث اول: تاریخچه پیشگیری از جرم.....
۵۲	مبحث دوم: مفهوم پیشگیری.....
۵۴	بند اول: مفهوم موسع و مضیق پیشگیری.....
۵۴	الف) مفهوم موسع پیشگیری.....
۵۷	ب) مفهوم مضیق پیشگیری.....
۵۸	بند دوم: مفهوم پیشگیری در جرم‌شناسی.....
۵۹	بند سوم: مفهوم پیشگیری در سیاست جنایی.....
۶۱	مبحث سوم: دلیل، امکان و عدم امکان پیشگیری.....
۶۲	بند اول: دلایل پیشگیری.....
۶۲	الف) دلیل تاریخی.....
۶۳	ب) دلیل حقوقی.....
۶۵	ج) دلیل منطقی.....
۶۶	بند دوم: عقاید فلاسفه و دانشمندان مکاتب مختلف.....
۶۶	الف) نظریه جامعه‌شناسی دورکیم.....
۶۹	ب) نظریه انسان‌شناسی لمبروزو.....
۷۰	ج) نظریه جرم‌شناسی رادیکال.....
۷۱	گفتار دوم: اقسام و روش‌های پیشگیری از جرم.....
۷۲	مبحث اول: پیشگیری کیفری.....
۷۲	بند اول: پیشگیری عام.....
۷۴	بند دوم: پیشگیری خاص.....
۷۵	مبحث دوم: پیشگیری غیرکیفری.....
۷۶	بند اول: پیشگیری اجتماعی.....

الف) مفهوم و اقسام پیشگیری اجتماعی	۷۷
ب) شیوه‌های پیشگیری اجتماعی	۷۸
بند دوم: پیشگیری وضعی	۸۹
الف) مفهوم و مبانی پیشگیری وضعی	۹۱
ب) روش‌های پیشگیری وضعی موقعیت مدار	۹۲
ج) انتقادات بر پیشگیری وضعی «موقعیت مدار»	۹۵
بند سوم: پیشگیری بر اساس مدل پزشکی	۹۷
الف) پیشگیری نخستین	۹۷
ب) پیشگیری دومین	۹۷
ج) پیشگیری سومین	۹۸

فصل سوم: از سیاست کیفری ملی تا سیاست جنایی بین‌المللی

گفتار اول: سیاست کیفری	۱۰۰
مبحث اول: فرایند تاریخی واکنش علیه بزهکاری تا پایان قرون وسطی	۱۰۱
بند اول: واکنش علیه بزهکاری در دوران قدیم	۱۰۲
الف) واکنش جوامع اولیه علیه بزهکاری	۱۰۲
ب) واکنش جوامع نیمه سازمان یافته (عشیره‌ای) علیه بزهکاری	۱۰۴
ج) واکنش جوامع سازمان یافته علیه بزهکاری	۱۰۵
د) سیاست کیفری دوران باستان یونانی - رومی	۱۰۷
بند دوم: قلمرو سیاست جنایی	۱۱۰
الف) حقوق کیفری کاربردی	۱۱۱
ب) سیاست جنایی پیشگیری از بزهکاری	۱۱۲
مبحث دوم: حقوق پیشگیری کاربردی	۱۱۵
بند اول: نهادهای پیشگیری کاربردی	۱۱۵
الف) نهادهای رسمی (دولتی)	۱۱۵
ب) نهادهای غیر رسمی	۱۱۵
بند دوم: تدابیر و اقدامات پیشگیری	۱۱۷
الف) پیشگیری عام از بزهکاری	۱۱۷
ب) پیشگیری خاص از بزهکاری	۱۲۰
گفتار دوم: تشکیلات، رهنمودها و معیارهای سازمان ملل متحد در قبال پیشگیری از بزهکاری	۱۲۱
مبحث اول: فعالیت تشکیلات مسئول سیاست جنایی پیشگیری سازمان ملل متحد	۱۲۱
بند اول: خدمات مشورتی و همکاری فنی	۱۲۲
بند دوم: کنگره‌های پنج سال یکبار در زمینه پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین	۱۲۳

الف) کنگره ۱۹۵۵ ژنو: اصلاح بزهکاران نوجوان و اصول حداقل رفتار با زندانیان.....	۱۲۴
ب) کنگره ۱۹۶۰ لندن: تدابیری در مورد پیشگیری از بزهکاری جوانان و آزادی مشروط و مراقبت‌های بعد از آزادی.....	۱۲۶
ج) کنگره ۱۹۶۵ استکهلم: در زمینه پیشگیری از وقوع جرائم و مبارزه با تکرار جرم.....	۱۲۷
د) کنگره ۱۹۷۰ توکیو: جرم در برنامه ریزی توسعه و آثار ناشی از شهرنشینی.....	۱۲۸
هـ) کنگره ۱۹۷۵ ژنو: اعلامه حمایت از همه انسانها در برابر شکنجه و انواع رفتار یا مجازات غیر انسانی.....	۱۲۹
و) کنگره ۱۹۸۰ کاراکاس: بررسی استراتژیهای پیشگیری از جرم بزهکاری جوانان و سوء استفاده قدرت و غیر نهادی کردن اقدامات تأدیبی.....	۱۳۰
ز) کنگره ۱۹۸۵ میلان: همکاری‌های بین‌المللی در زمینه عدالت کیفری و پیشگیری از جرایم.....	۱۳۱
ح) کنگره ۱۹۹۰ هاوانا: معاهده‌های نمونه در مورد استرداد مجرمین، کمک‌های متقابل در خصوص مسایل کیفری و اصول اساسی رفتار با زندانیان.....	۱۳۴
ط) کنگره ۱۹۹۵ قاهره: همکاری بین‌المللی علیه جرایم سازمان یافته.....	۱۳۵
ظ) کنگره ۲۰۰۰ وین: پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین (چالش‌های قرن ۲۱).....	۱۳۸
مبحث دوم: رهنمودهای سازمان ملل متحد در قلمرو پیشگیری از جرم.....	۱۴۲
بند اول: معیارها و ضوابط.....	۱۴۵
الف) اعلامیه کاراکاس.....	۱۴۵
ب) طرح اقدام میلان.....	۱۴۶
ج) اصول راهبردی حقوق بشر در قلمرو عدالت کیفری.....	۱۴۷
بند دوم: توصیه‌های سازمان ملل در پیشگیری از جرم.....	۱۴۹
الف) روش‌های امنیت در مقابل جرم شهری.....	۱۴۹
ب) توصیه‌های سازمان ملل در مورد جرائم علیه محیط زیست.....	۱۵۳

فصل چهارم: پیشگیری از بزهکاری در قوانین و مقررات ایران

گفتار اول: تاریخچه و اقدامات پیشگیری از دیدگاه اسلام.....	۱۵۶
مبحث اول: پیشگیری از جرم و اصلاح مجرم از دیدگاه اسلام.....	۱۵۶
مبحث دوم: بررسی تاریخچه اقدامات پیشگیری از جرم و اصلاح مجرم در حقوق ایران.....	۱۵۷
بند اول: از دوران باستان تا تدوین اولین قانون اساسی.....	۱۵۷
بند دوم: از تدوین قانون اساسی ۱۲۷۵ هـ. ش. تا انقلاب اسلامی.....	۱۵۹
بند سوم: از انقلاب اسلامی تاکنون.....	۱۶۱
گفتار دوم: پیشگیری از جرم در پرتو مقررات فراتقنینی.....	۱۶۲
مبحث اول: رویکرد اجرائی قانون اساسی به پیشگیری از جرم.....	۱۶۴
بند اول: فرهنگ سازی.....	۱۶۶
الف) رسانه‌های دیداری و شنیداری.....	۱۶۷

ب) رسانه نوشتاری.....	۱۶۸
بند دوم: آموزش و پرورش.....	۱۶۹
بند سوم: بهبود شرایط اقتصادی.....	۱۷۰
بند چهارم: حمایت از افراد ویژه.....	۱۷۲
مبحث دوم: رویکرد قضائی قانون اساسی به پیشگیری از جرم.....	۱۷۳
بند اول: دیدگاه‌های خبرگان قانون اساسی.....	۱۷۳
بند دوم: دیدگاه‌های حقوقدانان و جرم‌شناسان.....	۱۷۵
الف) واگذاری پیشگیری به نهاد رهبری.....	۱۷۵
ب) واگذاری مدیریت پیشگیری به قوه قضائیه.....	۱۷۵
گفتار سوم: پیشگیری از جرم در قوانین تقنینی و فروع تقنینی.....	۱۷۷
مبحث اول: پیشگیری از منظر قوانین تقنینی.....	۱۷۷
بند اول: پیشگیری از بزهکاری در قانون اقدامات تأمینی و تربیتی.....	۱۷۹
بند دوم: پیشگیری در قانون نیروی انتظامی.....	۱۸۰
بند سوم: پیشگیری از بزهکاری از رهگذر قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی بر آن.....	۱۸۱
بند چهارم: پیشگیری از بزهکاری از رهگذر قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.....	۱۸۳
الف) رویکرد اجرائی به پیشگیری از بزهکاری.....	۱۸۴
ب) رویکرد قضائی به پیشگیری از بزهکاری.....	۱۸۴
مبحث دوم: پیشگیری از بزهکاری در پرتو مقررات فروع تقنینی.....	۱۸۵
بند اول: پیشگیری از بزهکاری در آیین‌نامه‌ها.....	۱۸۶
الف) پیشگیری از بزهکاری در آیین‌نامه پیشگیری از اعتیاد، درمان معتادان به مواد مخدر و حمایت از افراد در معرض خطر.....	۱۸۶
ب) پیشگیری در آیین‌نامه اجرائی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور.....	۱۹۱
بند دوم: پیشگیری از بزهکاری در بخشنامه‌های قضایی.....	۱۹۲
الف) پیشگیری از بزهکاری در بخشنامه تشکیل ستاد پیشگیری و مبارزه با جرائم ویژه.....	۱۹۲
ب) پیشگیری از بزهکاری در بخشنامه تشکیل ستاد ویژه در مراکز استانها برای مبارزه قاطع با اعتیاد و جرائم مرتبط با مواد مخدر.....	۱۹۳
مبحث سوم: نقد و بررسی تطبیقی پیش‌نویس لایحه و قانون پیشگیری از جرم.....	۱۹۴
بند اول: تعریف و انواع پیشگیری از وقوع جرم.....	۱۹۴
الف) پیشگیری اجتماعی.....	۱۹۵
ب) پیشگیری قضایی.....	۱۹۶
ج) پیشگیری انتظامی.....	۱۹۸
بند دوم: شورای عالی پیشگیری از جرم.....	۲۰۰
الف) وظایف شورای عالی پیشگیری از جرم.....	۲۰۴

۲۰۵	ب) سازمان پیشگیری از جرم
۲۰۶	بند سوم: کمیسیون‌های تخصصی پیشگیری از وقوع جرم
۲۰۷	الف) کمیسیون پیشگیری اجتماعی
۲۱۲	ب) کمیسیون پیشگیری انتظامی
۲۱۵	ج) کمیسیون پیشگیری قضایی
۲۱۸	بند چهارم: شورای استانی پیشگیری از جرم
۲۲۱	بند پنجم: وظایف شورای استانی پیشگیری از جرم
۲۲۲	گفتار چهارم: مسئولیت و معضلات دستگاه‌های سیاست جنایی کشور
۲۲۲	مبحث نخست: معضلات دستگاه‌های سیاست جنایی کشور
۲۲۲	بند اول: معضلات تقنینی
۲۲۵	بند دوم: مشکلات دادگستری
۲۲۶	بند سوم: معضلات اجرایی
۲۲۶	الف) معضلات زندان‌های کشور
۲۲۸	ب) معضلات دستگاه پلیس کشور "نیروی انتظامی"
۲۲۹	بند چهارم: مراکز مطالعاتی و تحقیقاتی متشکله در زمینه پیشگیری از جرم در کشور
۲۳۰	مبحث دوم: مسئولیت قوه قضائیه در پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرم
۲۳۰	بند اول: قلمرو قوه قضائیه
۲۳۱	بند دوم: مسئولیت خاص قوه قضائیه
۲۳۲	الف) اجرای عدالت و تأمین امنیت قضایی
۲۳۲	ب) سالم سازی و استقلال دستگاه قضایی
۲۳۳	ج) اصلاح ساختار تشکیلات قوه قضائیه
۲۳۳	د) قضازدایی
۲۳۴	هـ) تدوین قوانین آیین دادرسی کیفری مناسب
۲۳۴	و) استفاده از جانشین‌های دیگر به جای محکومیت حبس
۲۳۴	ز) استفاده از تعلیق اجرای مجازات و آزادی مشروط
۲۳۵	ح) تأسیس نهاد تعلیق مراقبتی
۲۴۱	متن قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۸۸
۲۴۶	لغت‌نامه انگلیسی - فارسی
۲۴۷	فهرست منابع

« مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا فَقَدْ صَيَّدَنِي عَبْدًا »

هر کس کلمه‌ای به من بیاموزد مرا بنده خویش ساخته است

مولای متقیان علی (ع)

نوشتاری که پیشرو دارید تحقیقی است پیرامون پیشگیری از بزهکاری که به روش کتابخانه‌ای- تحلیلی انجام شده و سعی شده است تا با استفاده از مشروح مذاکرات مجلسین شورای اسلامی و خبرگان، کتب و مقالات اساتید حقوق، مزایا و معایب سیاست اتخاذ شده در قانون و "پیش‌نویس لایحه پیشگیری از جرم" مورد بررسی قرار گیرد.

در تورقی که اجمالاً می‌شود، ضعفهای عبارتی و حتی اغلاط فاحش دستوری بسیاری مشاهده خواهد شد گاه مبتدای جمله آمده، اما مسیر طبیعی و راسته عبارت رها گردیده و به مسیر دیگر رفته و خبر جمله به کلی معلق مانده و مضمون عبارت معوق، نگارنده مکتوبه هیچ ادعایی در کامل بودن آن نداشته و تنها سعی کرده مطالبی تحریر نماید تا شاید پژوهشگران و اندیشمندان را دل رحم آید و به خاطر تلاش صورت پذیرفته برما منت نهند و قلم به دست گیرند و راه را به انتها رسانند.

شاید نیازی به یادآوری نباشد که موانع و مشکلات متعددی که متأسفانه در کشور ما معمول می‌باشد، امر به تحقیق را با دشواریهای فراوان مواجه ساخت اما به هر حال به لطف خداوند متعال و با راهنمایی‌های اساتید محترم که نهایت همکاری را مبذول داشتند این مهم به انجام رسیده، ارج گذاردن زحمات این بزرگواران را به خود فرض می‌دانم و امید آن دارم خداوند منان این حامیان عدالت را همواره یار و یاور باشد.

جای آن دارد تا از زحمات و تلاشهای استاد بزرگوار آقای دکتر سید محمود مجیدی که در تدوین این اثر از فیض وجودشان بهره‌ها برده‌ام و همچنین دوست اندیشمند و گرامی آقای سید ابوذر علوی که در ویرایش این کتاب بنده را یاری نموده‌اند، نهایت تقدیر و سپاس را داشته و توفیقات روزافزون برای ایشان مسئلت دارم.

کرچه بی‌سامان نماید کار ما سلسلش بسین کاندیرین کشور کدایی رشک سلطانی بود

سید مهدی زرگری

تابستان ۱۳۹۰

www.ketab.ir

صاحب‌نظران و دولت‌ها، حفظ و توسعه سرمایه انسانی را هم اکنون مقدم و مهم‌تر از سرمایه طبیعی و سرمایه فیزیکی دانسته و بر آن تأکید دارند.

تأکید اندیشمندان و تنوری پردازان بر موضوع‌هایی همچون سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی که طی یک دهه اخیر وارد ادبیات سیاسی و اجتماعی جهان شده است، دلیل بر اهمیت بنیادین آنها در سلامت اجتماعی انسان و پیشرفت جوامع می‌باشد. بی‌شک سرمایه انسانی در شرایطی حفظ و موجب رشد و توسعه اخلاقی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جوامع می‌گردد که پدیده بزهکاری و جرم آن را تهدید نکند. بنابراین، برای تحقق سرمایه انسانی و حفظ آن، یکی از مهمترین اقداماتی که دولت‌ها باید در برنامه‌های کلان خود لحاظ نمایند، مهار بزهکاری و جرم است زیرا بزهکاری و جرم، تهدید و مضمحل کننده جدی سرمایه اجتماعی و سلامت جامعه است و به همین دلیل، این مسئله یکی از دغدغه‌های کنونی دولت‌ها محسوب می‌شود.

سیاست مبارزه با بزهکاری از دیر زمان بر پایه سرکوبی قرار داشته است و جز اجرای مجازات تحت اشکال مختلف، هدفی دیگر نداشته است. زیرا اعتقاد بر این بوده که چون هر گونه تخلف، تجاوزی نسبت به قوانین و مقررات اجتماعی به شمار می‌رود؛ نباید بی مجازات بماند. فقط با کیفر دادن و تشدید آن می‌توان از جرائم جلوگیری کرد و یا لاقلاً آن را کاهش داد. سعی این سیاست، مهار کردن جرم با ضمانت اجرای کیفری بوده است. انریکو فری^۱ در همین مورد می‌گوید: "تا کنون مجازات یگانه راه مبارزه با جرم بوده است، در حالی که مجازات آن تاثیری را که بدان نسبت می‌دهند، ندارد. زیرا افزایش یا کاهش بزهکاری نتیجه مجموعه عللی است که هیچگونه رابطه‌ای با مجازات‌هایی که وضع و اجرای

آنها با قانونگذار، قاضی و مأمور اجرا است ندارد برای از بین بردن بزهکاری، در حدی که ممکن است، یا لاقلاً برای جلوگیری از توسعه آن باید به اصلاح محیط اجتماعی پرداخت، بنابراین برای مبارزه با جرم باید با علل اجتماعی جرم‌زا مبارزه نمود.^۱

با آنکه در طول تاریخ، نظام‌های حقوق کیفری فرضیه‌هایی برای توجیه مجازات ابداع کرده‌اند، ولی حقیقت آن است که این نظام‌ها، بر پایه اصل مجازات سرکوبگرانه استوار بوده است. اندیشه مبارزه با بزهکاری، تا اواخر قرن هیجدهم تابع سلطه سیاست زداهای و مجازات بوده است، البته در برهه‌هایی از تاریخ، کم و بیش انعطاف‌هایی مبنی بر اندیشه ترحم و اعتدال در مجازات‌ها دیده می‌شود. از قرن نوزدهم به بعد، بر اثر تحول افکار و اندیشه‌های انقلابی و تغییر ساختار اجتماعی، اقتصادی کشورها، سیاست کیفری دولت‌ها نیز تحول پیدا کرده و به تدریج به سوی سیاست جنایی گام برداشته‌اند.

سیاست کیفری، برای سالهای طولانی و بدون استثنا در همه کشورهای جهان وسیله اعمال قدرت حاکمیت بوده است. دولت‌ها از این وسیله برای استحکام قدرت خود و سرکوبی دشمنان داخلی و حفظ نظم اجتماعی و سرکوبی مجرمین استفاده می‌کردند. سیاست کیفری از ابزار مجازات برای اعمال قدرت و مبارزه با جرم نیز استفاده می‌کنند. سیاست کیفری، توانایی آن را دارد که مجرم احتمالی را در برابر انتخاب یکی از دو راه قرار دهد، یعنی راه ارتکاب جرم و راه رعایت قانون.

از خصوصیات سیاست کیفری این است که جنبه ارعابی کیفرمانعی در ارتکاب جرم است و فردی که دست از ارتکاب جرم کشیده است، از اطاعت خود آگاهی دارد و می‌داند بر اثر اجبار و فشار یا ترس از مجازات حاضر به ارتکاب جرم نیست. ولی همیشه افرادی که قصد مجرمانه دارند این چنین در مقابل قانون از خود واکنش نشان نمی‌دهند، بلکه با حساب سود و زیان حاصله از جرم و مجازات و به عبارت دیگر از طریق محاسبه، دست به ارتکاب جرم می‌زنند.

امروزه در سیاست جنایی، گرایش پیشگیری (سیاست پیشگیری) در کنار گرایش سرکوبگرانه (سیاست کیفری) قرار دارد، بدین معنی که سیاست پیشگیری، از طریق یک

سلسله اقدامات اجتماعی، مثل آموزش و پرورش، اقدامات فرهنگی، اقتصادی و غیره موجب تسلیم و رضای افراد را به اطاعت و احترام به قانون فراهم می‌آورد.

در پس این دو ابزار- سیاست کیفری و سیاست پیشگیری- که سیاست جنایی را تشکیل می‌دهند، قدرت دولت وجود دارد. به دیگر سخن، این سیاست از طرف سازمانها و نهادهای دولتی به اجرا در می‌آید و افراد جامعه را به اطاعت و تسلیم وای می‌دارد. سیاست کیفری با مجازات جسمانی رابطه‌ای دیرین و استوار دارد، که از آن جمله است: قرار دادن انسان در شرایط نا مساعد، اعمال آزار و شکنجه و فلج و مثله کردن او، که این مجازات‌ها گاهی به مرگ منتهی می‌شود. سیاست کیفری مفهومی گسترده دارد، و هر نوع سیاستی را از تهدید، اکراره مصادره اموال، سرزنش و محکومیت‌های علنی، در بر می‌گیرد.

اقسام و درجه بندی مجازات‌های سرکوبگرانه و سیاست تنبیهی از جمله پرسش‌های بحث انگیز در جامعه نوین و در سیاست جنایی نوین است و بسیاری از تفسیرها و اختلاف نظرها از آن سر چشمه می‌گیرند. آیا مجازات قاتل با نتیجه‌ای که از آن انتظار داریم، متناسب است؟ همینطور مجازات جرائم دیگر؟ آیا جرمه و تنبیه برای مبتلایان به استعمال مواد مخدر، کافی است؟ آیا تدابیری که برای پیشگیری از بزهکاری در جامعه به عمل در می‌آید، آن کارایی بازدارندگی را دارد یا نه؟ در سیاست جنایی نوین، بین سیاست کیفری و سیاست پیشگیری، خطی صریح و قاطع کشیده شده است. عقیده بر این است که اعمال سیاست پیشگیری بسیار عاقلانه‌تر و با آزادی و کرامت و شأن انسانی متناسب‌تر است از تحمیل مجازات از طریق سیاست کیفری، تفاوت این دو در حقیقت فاحش است، اما پیدایش آن را بیشتر باید بر اثر تکامل اقتصادی دانست تا به تحول فکری جامعه. در جوامع فقیر، تفاوت بین اعمال سیاست کیفری و سیاست پیشگیری ناچیز است. تنها در جامعه غنی است که این تفاوت فاحش، خود را نشان می‌دهد.

سیاست کیفری سرکوبگرانه به تدریج از اعتبار می‌افتد و سعی وافی بکار می‌رود تا در هر کجا هنوز متداول است، از شدت آن کاسته شود.

با رو به زوال رفتن سیاست کیفری سنتی، کوشش می‌شود تا دامنه سیاست پیشگیری در نیل به مقاصدی که مورد علاقه جامعه است- یعنی حفظ امنیت و کاهش میزان بزهکاری، به خصوص در فعالیتهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، گسترش یابد.

با آنکه اعتبار و استفاده از سیاست کیفری سنتی در جوامع نوین، بخصوص در مقایسه با سیاست پیشگیری، به شدت روبه کاهش گراییده است. هنوز این سیاست، آن هاله جاذبه و حیثیت گذشته را از دست نداده است. هنوز دولت‌هایی که روزگاری با قاطعیت از آن استفاده می‌کردند، نمی‌خواهند با آن وداع کنند.

یکی از فواید عمده تقسیم سیاست جنایی به سیاست کیفری و سیاست پیشگیری، این است که سیاست کیفری به تنهایی خاص حکومت‌هایی است استبدادی که پیشگیری از جرم را فقط در مجازات و جنبه ارباب آن می‌داند. اما در حکومت‌های دموکراتیک که سیاست جنایی نوین را بکار می‌گیرند، پیشگیری از جرم، از طریق ایجاد امکانات فرهنگی و اقتصادی و آموزشی برای عموم، و ایجاد کار برای بیکاران صورت می‌گیرد.

سیاست کیفری به تنهایی و اعمال مجازات‌های شدید، خاص دولت‌هایی است که به علت نداشتن مهارت کافی در کاربرد سیاست پیشگیری و همچنین بر اثر فقدان منابع کافی مالی و علمی، که بتوانند به سیاست پیشگیری توسل جویند، ناچارند برای مهار کردن جرم در جامعه، تقریباً یکباره به سیاست کیفری تکیه کنند.

باید گفت که سیاست جنایی بسیاری از کشورها در فرآیند تحول خود به سوی یک سیاست جنایی مردمی و رعایت اصول حقوق بشر در مراحل مختلف عدالت کیفری، بتدریج پیش می‌رود. آگاهی ملتها از تحول و پیشرفت علوم در زمینه‌های مختلف، موجب نزدیکی افکار و در نتیجه هماهنگی نظام‌های حقوقی خواهد شد. در اغلب کشورهای اروپایی، سیاست جنایی ملی با سیاست جنایی بین‌المللی گره خورده است. نمونه آن را در مورد دیوان اروپایی حقوق بشر و حق شهروندان اروپای متحد در مراجعه و دادخواهی از آن، به خوبی می‌توان مشاهده کرد.

سیاست جنایی دوران معاصر را نمی‌توان به صورتی جدا از نظام‌های حقوقی کشورهای دیگر و بخصوص سازمانهای حقوقی بین‌المللی در نظر گرفت. امروزه بین سیاست جنایی ملی و سیاست جنایی بین‌المللی، ارتباطی نزدیک و مستمر وجود دارد، به نوعی که بررسی کامل سیاست جنایی ملی را بدون توجه به سیاست جنایی بین‌المللی، غیر مقدور می‌کند. این ارتباط و همکاری دولت‌ها با یکدیگر و با سازمان ملل در مبارزه با اشکال نوین و متنوع و پیچیده جرائم ملی و فراملی بسیار ضروری است.

زیرا بزهکاری در اکثر جوامع بصورت پدیده‌ای چنان پیچیده در آمده است که تردیدهایی را در زمینه خط مشی و سیاست مبارزه با آن پیش آورده است. اغلب کشورها در مبارزه علیه بزهکاری، با ضرورت انتخاب روش‌های مختلف روبرو هستند و سیاست جنایی ملی در انتخاب این روش‌ها گاه مردد است. زیرا مبارزه مؤثر با بزهکاری و حمایت از شهروندان یکی از مسئولیتهای حیاتی دولت است.

بدین ترتیب، باید پذیرفت که جرم واقعی اجتماعی در سطح ملی و بین‌المللی است و به همین علت مبارزه با آن کار جامعه بین‌المللی است. در قبال جرائم عادی و به اصطلاح ناشی از اشخاص حقیقی، جرائمی نیز وجود دارد که مرتکبان آن، اشخاص حقوقی می‌باشند یعنی دولت، مانند کشتار جمعی^۱ (نژادکشی) یا جرائم جنگی و جرائم علیه بشریت. اینها جرائمی است که دولت‌ها به تنهایی، از مبارزه با آن عاجزند. اینجاست که سیاست سازمان ملل در مبارزه با جرم مورد توجه است.

"بطروس غالی"^۲ در پیام خود به نهمین کنگره بین‌المللی پیشگیری از جرم و اصلاح مجرمین که در سال ۱۹۹۵ در قاهره برگزار گردید، چنین می‌گوید: "گروههای مجرمانه نیرومند بین‌المللی اکنون خارج از کنترل و حاکمیت حقوق ملی و بین‌المللی به کار خود ادامه می‌دهند. این گروه‌ها، سوداگران مواد مخدر^۳، تطهیر کنندگان پول^۴ و درآمدهای نامشروع، معاملات غیر قانونی اسلحه، از جمله معاملات نامشروع و قاچاق مواد هسته‌ای و قاچاق فلزات گرانبها و کالاهای دیگرند. این عناصر مجرمانه هم از اقتصاد آزاد جدید بین‌المللی بهره می‌برند و هم از روش‌ها و سنت‌های مختلف دولت‌ها. آنها منابع فراوانی نقدینه در اختیار دارند که با آن مأموران دولت را اغوا می‌کنند پاره‌ای از این «امپراطوریهای مجرمانه» از بسیاری از کشورهای فقیر توانگرترند. این مسائل محتاج پاسخی جهانی و هماهنگ است."^۵

1- genocide

2- ghali, secretary - general of united nations - Boutros Boutros

3- traffickers in drugs

۴- "money laundering" این کلمه به معنی نقل و انتقال پول غیر قانونی به منظور قانونی کردن آن است مثلاً پولی که از فروش هروئین به دست آمده، آن را از کشوری به کشور دیگر منتقل می‌کنند و چون منشأ آن پول در آن کشور مجهول است پول در آنجا قانونی بشمار می‌آید. می‌توان اصطلاح حلال کردن مال حرام و تطهیر آن را نیز بکار برد زیرا "laundering" به معنی شستشو است.

مطابق گزارش‌های جدید سازمان ملل متحد، جرم سازمان یافته به نحوی برجسته چهره‌ای فرامرزی بخود گرفته است، ولی اجرای قانون در همه جا، به نحوی برجسته محلی و ملی است.^۱ مشکلاتی که در گذشته جرائم فراملی را محدود می‌کرد، با تحول تازه وسائل حمل و نقل و ارتباطات و تکنولوژی به آسانی آن مشکلات آنها را از میان برداشته است. در حقیقت مرزهای جغرافیایی که قلمرو قوانین ملی را محدود می‌کنند، غالباً حمایتی برای مجرمانی است که خلاءها و روش‌های مختلف قضایی را فرصتی مناسب برای همدستی و همکاری از ورای مرزها می‌دانند و روشی جهانی را در ارتکاب جرم بکار می‌برند که هیچ دولتی نمی‌تواند به تنهایی با آن مبارزه کند. سیاست جنایی بین‌المللی می‌تواند از طریق معیارها و ضوابط بین‌المللی پیشگیری از جرم و قطعنامه‌های سازمان ملل و توصیه‌ها و رهنمودهای آن، از مشارکت عمومی گرفته تا استفاده از اهرمهای مجازات، برای مبارزه با رفتار مجرمانه فردی یا سازمان یافته و کاهش زیانهای ناشی از آن موثر افتد.

خداوند همه بندگان خود را پاک و بی‌آلایش می‌آفریند و هیچ کس از مادر نابهنجار و مجرم متولد نمی‌شود انسان از دوران اولیه زندگی خویش معصوم است و اگر به گناه و پلیدی آلوده می‌شود از محیط خانوادگی، فرهنگی، آموزشی، اقتصادی و روابط و مناسبات اجتماعی جامعه خویش است به عبارت دیگر چگونگی رفتار و شخصیت افراد بیشتر به چگونگی محیط اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آنها بستگی دارد.^۲

جرم یک معضل اجتماعی در جوامع ما می‌باشد که بر زندگی هزاران نفر در هر سال تأثیر می‌گذارد؛ جنایتهای شدید علیه جان و مال افراد باعث ایجاد ترس در جامعه شده است. جرایمی همچون دزدی، آدم ربایی، قتل و تهدیدات جدی علیه امنیت جامعه از این جمله می‌باشد ترس از جرم هم می‌تواند تحرک و آزادی افراد را کم کند و هم می‌تواند باعث شود که آنها نتوانند به طور مناسب در فعالیتهای اجتماعی شرکت کنند بعضی از اقشار جامعه به طور خاص در برابر جرایم و ترس از جرایم، آسیب‌پذیر هستند مثل افراد پیر، زنان، کودکان و... از قدیم جامعه به پلیس و قوه قضاییه به عنوان حامی نگاه کرده است و همواره آنها را سازمان‌هایی دانسته که خلافکاران و مجرمین را دستگیر کرده و مجازات

1- Ibid

۲- فدانی شهری، غلامرضا، نقش پلیس مکتبی در کنترل و پیشگیری از ناهنجاریهای اجتماعی، فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، نشریه پلیس پیشگیری انتظامی، ش ۱، بهار ۱۳۸۶، ص ۵۷.

می‌نماید. مبارزه با جرم در همه جوامع بشری پیگیری می‌شود اما هدف از آن قطعاً ریشه‌کن کردن جرم نیست، چرا که امری محال به نظر می‌رسد لذا هدف باید کنترل جرم یا به عبارت دیگر کاهش میزان وقوع آن باشد. پیشگیری از وقوع جرم نه تنها در همه مکاتب جرم‌شناسی مستقیماً مطرح نشده است،^۱ بلکه برخی از آنها امکان آن را نیز انکار کرده‌اند.

"دورکیم" بر این باور است که جرم در همه جوامع همواره وجود داشته است و تا زمانی که از حد متعارف هر جامعه فراتر نرود باید آن را یک پدیده بهنجار تلقی کرد.^۲

پیشگیری از بزهکاری که با تولد مکتب تحقیقی به گستره دانش جرم‌شناسی راه یافته است، در بر گیرنده تدابیر و اقداماتی است که برای جلوگیری از وقوع بزهکاری به کار گرفته می‌شوند.^۳ به عبارت دیگر هرگونه اقداماتی که با هدف کاهش میزان جرم اعمال شود در قلمرو پیشگیری از بزهکاری جای می‌گیرد.

پیشگیری از جرم یکی از مفاهیم کلیدی در ادبیات علوم جنایی است و جایگاه مهمی در سیاست جنایی دارد این مفهوم که از دهه هفتاد خورشیدی به ادبیات علوم جنایی ایران راه یافت امروز - به ویژه از بعد بنیادهای نظری - در محافل دانشگاهی و حتی مجامع سیاست گذاری و اجرایی موضوعی شناخته شده به شمار می‌آید. امروزه به مجرم صرفاً به عنوان خاطی و عاصی نمی‌نگرند بلکه او را بیمار تلقی و بیماری او را با ارتباط با عوامل اجتماعی و روانی که خارج از حیطه اراده و اختیار اوست نمی‌دانند و به مجرم ترجمانه نگر بسته و سعی و اهتمام در هدایت و نجات و انطباق او با جامعه هستند. تدابیر بازدارنده غیر کیفری یکی از دستاوردهای مهم علم جرم‌شناسی و راه چاره‌ای برای پیشگیری و کاهش جرایم بوده است که آن را مکتب تحقیقی ایتالیایی برای مبارزه با وقوع بزه در جامعه ارائه داده است و این علما و دانشمندان جرم‌شناسی بوده‌اند که نزدیک به ۱۰۰ سال با پژوهشها و تحقیقات مستمر خود توانستند با اتخاذ سیاست جنایی، تغییر و تحول عظیمی را به منصفه ظهور برسانند؛ به طوری که اثر این تحول تمام کشورهای جهان را که از حقوق مترقی برخوردار هستند تحت تأثیر ایده‌ها و عقاید برآمده قرار داد.

۱- جرم شناسی به عنوان یکی از رشته‌های علوم جنایی عمری بیش از یک سده دارد. جهت اطلاع بیشتر در زمینه شکل گیری جرم شناسی و تقسیمات و اهداف آن. "ر.ک. نجفی ابرند آبادی، علی حسین، تعامل جرم شناسی و حقوق کیفری- سوتیل. کیت و اپیلو، مویر و تیلر، کلر، (دیباچه) شناخت جرم شناسی ترجمه صدیق، میرروح الله، تهران، نشر دادگستر، سال ۱۳۸۳، صص ۲۰-۱۲.

۲- رحمدل، منصور، آمار جنایی و کارکردهای آن، مجله حقوقی دادگستری، ش ۴۸-۴۹، سال ۱۳۸۳، ص ۱۰۴.

۳- نیازپور، امیر حسن، پیشگیری زود هنگام از پایداری رفتارهای مجرمانه، مجله فرهنگ و پژوهش، ش ۱۶۱، سال ۱۳۸۳، ص ۱۲.

استاد گرانقدر "مرحوم کی نیا" می‌فرمایند: «باید انسان، نیازها، محیط زیست و عواملی که او را دستخوش ناملایمات و انحرافات و عصیانگری می‌سازد، شناخته شود. باید با علل بزهکاری مبارزه کرد نه با معلول، مبارزه با معلول هرگز موجبات فلاح و رستگاری جامعه را فراهم نساخته است.»^۱ از سوی دیگر ظهور پدیده بازدارندگی یا پیشگیری از وقوع جرم در سیاست جنایی، امروزه مسئولیت و وظیفه خطیر قضات را دو چندان می‌کند. قضات کیفری نیازمند به سرمایه عمیق علمی و دقت فوق العاده، صلح طلبی، عشق به حقیقت جویی، اشتیاق به دستگیری از افتادگان و درمان قربانیان اجتماع و ارشاد آنان هستند و حصول به این مقصود تنها با شناخت حق و عدالت میسر نیست.^۲

با عنایت به اینکه بحث پیشگیری از جرم دارای وضعیت خاص در هر کشوری می‌باشد بنابراین قواعد و اصول حاکم به آن از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و اهمیت آنها تا حدی پیشرفته است که در برخی از کشورها قوانین خاص و ویژه‌ای نسبت به آنها مدنظر قرار گرفته است. همچنین برخی از کشورها سازمانهای مستقلی را برای این امر پیش‌بینی کرده‌اند. تراکم زندانهای کشور، بالا بودن آمار محکومان کیفری و ازدیاد پرونده‌های جنایی و نیز شکست دستگاه عدالت کیفری به دلیل رشد صعودی بزهکاری، هزینه سرسام آور و عدم موفقیت در کاهش جرایم، نظام قضایی کشور را از سالها پیش به چاره اندیشی برای حل این مسئله اجتماعی کشانده است.

با توجه به وضعیت خاص جرم و جرم‌انگاری و همچنین پیشگیری از جرم در دنیا و نیز اهمیت خاص این مقوله در سیاست جنایی تقنینی، کشورها قواعد خاصی را در خصوص تنظیم قوانین و مقررات و پیشگیری از جرم تدوین می‌نمایند. که ایران نیز در چند ساله اخیر مقوله پیشگیری از بزهکاری را مورد توجه قرار داده و به تدوین قوانین در این زمینه پرداخته که ما به دنبال بررسی این قوانین و اینکه آیا قوانین مورد نظر در این زمینه تأمین کننده خواست و اهداف ملی هستند یا خیر می‌باشیم؟ پرسش‌های مطروحه در این زمینه عبارتند از: پیشگیری چیست؟ و به چه روش‌هایی انجام می‌شود؟ آیا پیشگیری در کاهش جرم تأثیر دارد؟ آیا در قوانین ایران به مقوله پیشگیری اهمیت داده شده و آیا پیشگیری توانسته است در قوانین ایران جایگاه خود را تثبیت کند یا خیر؟

۱- کی نیا، مهدی، مبانی جرم‌شناسی، انتشارات دانشگاه تهران، ج ۱، چاپ پنجم، سال ۱۳۸۲، ص ۱۶.

۲- کی نیا، مهدی، همان منبع، ص ۱۷.